

Л. М. Червінська*Київський національний університет імені Тараса Шевченка***ПОЛІТОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ
ЗАСАДИ**

Розглядаються теоретико-методологічні засади дослідження міграції в межах політологічного підходу. Аналізуються основні принципи та методи дослідження взаємозв'язку між міграційними та політичними процесами.

Ключові слова: політологічний підхід, міграція, методологічні принципи, методи дослідження.

Сучасні міграційні процеси є одним із наслідків політичної модернізації, глобалізації та несуть у собі політичне навантаження, пов'язане із тиском на існуючі політичні інститути, з трансформацією основних маркерів політичного життя, із загрозою політичній стабільності та національній безпеці. Міжнародне життя змушує вважати проблематику міграційного вибуху не тільки надзвичайно актуальною, але й виключно важливою для зовнішньої політики сучасних держав та співтовариств.

Очевидно, що визначити вплив міграції на сучасний політичний процес неможливо в рамках традиційних підходів. Вивчення міграції у відриві від політичних процесів не дозволяє спрогнозувати міграційну ситуацію цілому, її негативні наслідки. Саме тому метою цієї статті є аналіз теоретико-методологічних засад дослідження взаємозв'язку міграції і політичного процесу. Завдання, які забезпечують досягнення мети, є наступними:

- визначити основні методологічні принципи дослідження взаємозв'язку міграції та політичних процесів;
- проаналізувати загальнодержавний та ситуативно-політичний виміри міграції в політичній теорії;
- визначити основні міграційні проблеми, які досліджуються у межах політологічного підходу;
- вказати на основні методи дослідження міграції як складової сучасних політичних процесів

За невеликий історичний період, за який міграція населення вивчалася й розглядалася як самостійний науковий напрямок виникла велика кількість наукових підходів і теорій у вивченні цього соціально-політичного явища. Розвиток наукових поглядів відбувався в рамках різних наукових підходів, що в кожному випадку виправдане й справедливо: демографічного, географічного, історичного, економічного, а також політичного.

Тому з середини 80-х років минулого століття політико-державна складова процесів міграції стала предметом вивчення науковців-політологів і правознавців. Взаємозв'язок між міграційними та політичними процесами досліджується в межах політологічного підходу. На думку деяких з його прихильників, саме політична організація сучасного світу у формі суверенних держав визначає специфіку міграційних процесів. Яскравими представниками даного напрямку є С. Сассен, Дж. Холліфілд, С. Кастельс, М. Вінтер, І. Валерстайн, Ю. Єфімов, Т. Чекан, Б. Юськів та ін. .

Міграційна проблематика – є досить актуальною у сучасному світі. І можна сказати, що немає людини, яка не знайома з міграцією, тим не менш, політики визнають складність управління нею, а вчені, як вітчизняні, так і західні, відзначають, що під час дослідження впливу міграції на політичні процеси слід знати, що:

- міграційна теорія повинна аналізувати пересування людей в межах їх багаторівневих зв'язків з іншими феноменами глобалізації. Так, макро-тенденції в економіці та політиці є основними в межах глобального простору, в якому відбуваються ці переміщення. І тісно пов'язані з ними зміни в культурному та політичному житті здійснюють більший вплив на форми та об'єм сучасних міграційних рухів. Причому, цей вплив двохсторонній.
- дослідження міграції повинні вивчати транснаціональні процеси (зокрема перетин кордонів) та їх політичні наслідки. Важливою сферою дослідження тут є тенденції до зміни у силових механізмах від ієрархічних до мережевих конфігурацій, і напругою, яка пов'язана з цим процесом.
- ключовим виміром міграційних досліджень є розуміння, того, як відбуваються політичні процеси на різних рівнях (місцевому, національному та глобальному) [8, с. 56].

Міграція є не просто одним із елементів, що впливають на політичні процеси. Проблеми їх взаємовпливу набагато глибші і надзвичайно багатогранні. І завдання політологів, що досліджують проблеми міграції з'єднати разом всі нові підходи і використати їх системним і деталізованим шляхом, з тим, щоб вони були єднальною ланкою у дослідженні міграційних та політичних процесів. Але при цьому, слід дотримуватися основних методологічних

принципів, які були визначенні російською дослідницею Т. Чекан:

- принцип міждисциплінарності; дослідники міграції повинні працювати в міждисциплінарних командах, які займалися б великими проектами, використовуючи дані та висновки, зроблені в інших дисциплінах в менших проектах. Так, С. Каслс вказує на необхідність «вивчення міграції як самостійної і повноправної суспільної науки, ... теорія і методологія якої мають винятково міждисциплінарний характер» [2, с. 105];

- системний принцип; даний принцип дасть можливість дослідити канали взаємодії політичної системи та міграційних процесів як елементів соціальної сфери, зовнішньої по відношенні до політичної системи; визначити механізми функціонування, адаптації, розвитку політичної системи в контексті міграційних хвиль, виявити міграційну складову політичних процесів;

- якісне дослідження (здіяяти політологів, економістів, географів і демографів) є важливим у виробленні порівняльної бази даних у розумінні макро- та мікро-політичних змін;

- мультирівневий аналіз; слід враховувати і той факт, що політичні процеси піддаються впливу як глобальних, так і місцевих факторів;

- мережевий принцип стає ключовим організаційним принципом глобальних взаємовідносин. Він також має бути основним принципом при організації міграційного дослідження. Міжнародні мережі можуть допомогти подолати залишки націоналістичного і колонізаторського спадку соціальних та політичних наук;

- вивчення та аналіз історії, культури та політики країн-донорів, транзитних країн та країн-реципієнтів емігрантських спільнот (включаючи праці істориків, політологів, антропологів, соціологів та культурологів) необхідні для розуміння специфіки будь-якої міграційної ситуації;

- дослідження міграції слід керуватися глобальним, холістичним підходом, пошукуючи його з більш конкретним дослідженням впливу міграційних процесів, з метою розширення аспектів трансформації у її прояві в політичних відносинах;

- необхідним є вивчення організацій, спільнот мігрантів, як в країні в'їзду, так і в країні виїзду, те, як організації взаємодіють між собою і політичними інститутами країни-реципієнта;

- міжнародна взаємодія збільшується з кожним роком, але ключові концепти все ще мають зовсім різне значення в різних країнах. Подолання даних пробілів також є однією із основних задач дослідження процесів міграції [7, с. 56-57].

Дотримання даних принципів дає змогу поєднати дослідження міграційних та політичних процесів.

Міграційна компонента політичних процесів розглядається переважно на двох умовно визначених рівнях:

- макрорівень, тобто в межах існування певної держави;
- мезорівень, тобто на міжнародному рівні.

Як підкреслює у своїй статті Холліфілд, політологи, які звернулися до вивчення міграції, займаються, головним чином, трьома темами. Перша з них – роль національної держави в управлінні міграційними потоками та в контролі над власними кордонами. Друга – вплив міграції на інститути суверенітету і громадянства і взаємозв'язок міграції з одного боку і зовнішньою політикою і політикою національної безпеки – з іншого. Третя тема – проблема інкорпорації [4, с. 105]. Політологам, з властивою їм зосередженістю на ролі держави, зручно працювати на макрорівні У всіх випадках у цій парадигмі інтерес викликають потреби і цілі спільнот, а не індивідів. Тобто введення держави як об'єкта аналізу веде до зосередження уваги на міжнародній міграції. І як вказує Золберг, теорії мікроаналізу не проводять відмінності між внутрішніми і міжнародними міграційними потоками і тому не є характерним під час політологічного аналізу. Але все ж досить часто політологія приділяє увагу соціальній та економічній інкорпорації, і доповнює ці дослідження вивченням політичної інкорпорації, говорячи конкретніше, вивченням питань набуття громадянства і прав.

Тобто, політологи схильні до теоретичних розбіжностей. Деякі політологи зосереджують увагу на мікроекономічному підході до вивчення міграції, тобто на теорії раціонального вибору (Фріман, Кесслер), тоді як інші віддають перевагу інституціональним, культурним і понятійним поясненням посилення міграції в розвинутих індустріальних демократіях (Холліфілд, Золберг).

У сучасній політичній теорії міграція розглядається у двох вимірах:

- загальнодержавному;
- ситуативно-політичному.

У першому випадку мова йде про вплив міграційних потоків на соціально-політичний

устрій держави і національну ідентичність його громадян, систему внутрішньодержавних відносин і політичну культуру, на людський потенціал держави, що зумовлює роль і місце країни на зовнішньополітичній арені. Одним з основних питань, що вивчаються в рамках даного виміру, є контроль над міграційними потоками і, відповідно, вироблення правил в'їзду, виїзду і перебування на території національних держав. Іншими словами, мова йде про міграційну політику держав.

Ситуативно-політичний вимір міграції зумовлює увагу політологів до проблем національної безпеки та загроз, які несуть неконтрольовані і нелегальні міграційні потоки. Більшість індустріально розвинених країн світу сконцентрувалися на вирішенні трьох головних завдань – «Запобігання, покарання, захист» (в англійській мові зазвичай використовується термін 3P – preventing, prosecuting, protecting) [6, с. 54].

Міграція населення є одним із факторів, що характеризує соціально-політичне положення регіону, а значить, здійснює вплив на його безпеку. Саме тому важливими є нові теорії міграції пов'язані з проблемами безпеки, які набули найбільшого розповсюдження в останнє десятиліття в західній політологічній думці.

Міграція не завжди входила в сферу питань національної безпеки і у коло дисциплін «досліджень безпеки». Д. Гюсманс в своїй статті про міграцію та інтеграцію в Європі одним із перших підмітив, що міграція як політичне явище починає розглядатися з точки зору безпеки.

Так звана модель «секторної безпеки», яка з'явилася завдяки роботам Б. Бюзана [1, с. 232] розширила поняття безпеки, включивши в нього п'ять основних секторів:

- воєнна безпека;
- політична безпека (стабільність державного устрою, уряду);
- соціальна безпека;
- економічна безпека (ресурси, фінансова стабільність, ринок);
- природна безпека (стан оточуючого середовища).

Розширення поняття безпеки все ж залишає об'єктом усіх загроз державу. П'ять секторів – це лише напрямки у якому державі може загрозувати небезпека. Проте міграція – це джерело потенційних загроз не тільки державі, але й суспільству, економічному життю. Модель Б. Бюзана, для якої центральною ланкою національної безпеки була саме держава, просто не змогла включити усіх наслідків міграції для національної та міжнародної безпеки.

Але не зважаючи на це, міграція все ж вписується в модель «секторної безпеки», розробленої з однією відмінністю: поряд із державою, об'єктами на які спрямовано загрози можуть ще бути суспільство, економічна система, культурна ідентичність. Вважається, що міграція може впливати на безпеку країн-прийому за чотирма напрямками – політичним, соціально-економічним, культурним і правоохоронним [8, с. 32].

В рамках другого вимірювання мігранти та їхні об'єднання розглядаються як політичні актори, які беруть безпосередню участь у політичному житті держав або стають суб'єктами впливу різних політичних сил, як в країнах-реципієнтах, так і в приймаючих країнах. У зв'язку з цим гостро стоїть питання адаптації та інкорпорації мігрантів у суспільство і соціально-політичну систему національних держав. Вплив процесів міграції на інститут громадянства національних держав, електоральна поведінка та формування різних державних політик розглядаються більшістю політологів у світлі проблем адаптації мігрантів.

Міграція є не просто одним із елементів, що впливають на політичні процеси. Проблеми їх взаємовпливу набагато глибші та багатогранні. І завдання політологів, що досліджують проблеми міграції з'єднати разом всі нові підходи і використати їх системним і деталізованим шляхом, з тим, щоб вони були єдиною ланкою у дослідженні міграційних та політичних процесів.

Можна додати, що на думку російської дослідниці Н. А. Фірсової, політологічний підхід у дослідженні міграції вимагає аналізу таких питань:

- всю сукупність факторів міграції (економічних, політичних та ін.), що передбачає характеристики інституційного середовища, що детермінують масову міграцію із держав-донорів;
- механізм міжнародного політико-правового регулювання міграції;
- характер зовнішньої міграції (добровільність/примусовість, легальність/нелегальність та ін.), обумовлених не тільки психологічними установками мігрантів, але й міграційною ємністю (можливість прийняти міграційне навантаження) країн-реципієнтів;
- стратегію самих мігрантів (орієнтація на отримання нового громадянства або повернення) та міграційних стратегій держав-донорів (підтримка та попередження реєміграційних масових хвиль);
- аналіз політики інтеграції держав-реципієнтів (політика асиміляції або взаємного

співіснування культур) [7, с. 32].

Західний політолог Дж. Холліфілда вважає, що політологія повинна вивчати наступні, пов'язані з міграційними процесами проблеми:

- роль етнічного держави в регулюванні міграційних потоків, межі цього управління;
- вплив міграції на суверенітет і громадянство, взаємозв'язок міграції із зовнішньою політикою держави, її національною безпекою; політичне об'єднання [3, с. 123].

Включення перерахованих проблем в структуру міграційних досліджень, свідчить про зміщення міграції в сторону політології.

Дослідження міграційної складової політичних процесів передбачає виокремлення методів, за допомогою яких дана проблема буде комплексно розглянута. Окрім загальнонаукових методів (аналіз, індукція, дедукція, узагальнення), які використовуються під час дослідження міграції важливими у межах політологічного підходу є системний, компаративний, емпіричні методи, а також метод екстраполяції та факторного аналізу. Розглянемо кожен з них більш детально.

Системний метод дає можливість досліджувати взаємодію політичної системи і міграційних процесів як елементів соціальної системи; визначати механізми функціонування, адаптації, розвитку політичної системи в контексті міграційних хвиль; виявити міграційну компоненту політичного процесу.

Компаративний метод і метод аналізу документів, що використовуються як основні інструменти для співставлення державних законодавчих актів та партійних програм.

Метод екстраполяції, який досить часто використовується для гіпотетичного прогнозування можливих варіантів розвитку як міграційних так і політичних процесів;

Емпіричні методи як сукупність конкретно-соціологічних прийомів, з допомогою яких накопичується та систематизується емпіричний матеріал (дані конкретних економічних, демографічних, соціологічних, правових, історичних досліджень проблем міграції, аналіз документів міжнародних організацій (зокрема, ООН, МОМ і МОП) тощо;

Методи факторного аналізу, сутність яких полягає у виявленні причин зміни стану явища міграції населення. Так, наприклад, дослідження національної безпеки без опори на факторний аналіз є майже неможливим, так як національна безпека функціонує під впливом значної кількості взаємозалежних змінних. Факторний аналіз, у зв'язку з цим, є важливим інструментом досліджень проблем національної безпеки.

Використання вище вказаних методів сприяє отриманню науково об'єктивних результатів дослідження взаємозв'язку міграційних та політичних процесів.

Отже, політологічний підхід, який використаний у даному дослідженні виступає інтегральним теоретико-методологічним інструментом – з допомогою якого можна виявити всі аспекти взаємозв'язку політичного та міграційного процесів.

Бібліографічні посилання:

1. Buzan, B. Societal security, state security and internationalization // Indentity, migration, and the new security agenda in Europe / B. Buzan – London, 1993. – 279p.
2. Castles, S. The age of migration : international population movements in the modern world / S. Castles, M. J. Miller. – New York : Guilford Press, 1993. – X, 307 p.
3. Hollifield, James F., Immigration policy in France and Germany: outputs versus outcomes. – Annals of the American Academy of political science, 2006. – P. 113-128p.
4. Migration Theory: Talking across Disciplines/ed. By Caroline B. Brettell and James F. Hollifield., (2000), New York, Routledge.
5. Portes A., Borocz J. International. Migrathion // Rev. 2007. – P. 606-630
6. Методология и методы изучения миграционных процессов. Междисциплинарное учебное пособие / Под ред. Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В. Мукомеля. – М. : Центр миграционных исследований, 2007. – С. 33-70. 54
7. Фирсова, Н. А. Политико-правовые проблемы миграции в условиях глобализации: на материалах СНГ [Текст]: диссерт., кандид. политич. наук : 23. 00. 04 / Н. А. Фирсова // [Место защиты: Кыргызско-рос. славян. ун-т]. – Бишкек, 2010. – 187 с.
8. Чекан, Т. А. Миграция как фактор политических трансформаций в Европейском Союзе [Текст]: диссерт., кандид. политич. наук : 23. 00. 02 / Т. А. Чекан // [Место защиты: Кубан. гос. ун-т]. – Ставрополь, 2009. – 186 с.

Червинская Л. Н. Политологическое исследование миграции: теоретико-методологические основы.
Рассматриваются теоретико-методологические основы исследования миграции в пределах политологического подхода. Анализируются основные принципы и методы исследования взаимосвязи между миграционными и политическими процессами.

Ключевые слова: политологический подход, миграция, методологические принципы, методы исследования.

Chervinska L. Political science studies of migration: theoretical and methodological principles.
Discusses teoretikal and methodological principles of research of migration within the limits of political science approach. Analyzes the basic principles and methods of research the relationship between migration and political processes.

Keywords: political science approach, migration, methodological principles, methods.

Надійшла до редколегії 01.03.2013 р.

УДК 327 (477)

О. М. Черниш

Одеський національний морський університет

ДВОВЕКТОРНІСТЬ, ЯКА ЗАТЯГЛАСЯ

Двовекторність орієнтації суспільної свідомості населення України (західних регіонів – на Захід, в Євросоюз, а південно-східних – на Схід, в ЄвразЕС) трансформується у зовнішній політиці Української держави в просвітопейський і проросійський курси. Доведено, що правильний вибір регіонального союзу може бути зроблений за критерієм створення сприятливих умов для базових галузей економіки та реального поліпшення добробуту основної маси населення на сучасному етапі. Пріоритетним по відношенню до економічного критерія є геополітичний та цивілізаційний. Політична двовекторність у теперішній час – деструктивна.

Ключові слова: зовнішня політика, економічна двовекторність, політична двовекторність, пріоритет політики, критерії вибору стратегічного союзника.

Печатка двовекторності (і на Схід, і на Захід) протягом усього періоду незалежності лежить на зовнішній політиці України. Вихідна суперечливість перешкоджає адекватному геополітичному та цивілізаційному самовизначенню держави, її світової та регіональної інтеграції і просуванню вперед разом з сильними партнерами. В результаті – за 21 рік Україна реально не просунулася ні на Схід, ні на Захід. Захід, як і раніше, залишається на недосягнутому для нас рівні, а Схід просувається вперед велетенськими кроками. У порівнянні з радянським періодом, соціально-економічні показники країни стали приблизно на третину гірше, а розрив з передовими економіками збільшився.

Тема двовекторності широко дискутується в науковій літературі [1]. Однак, незважаючи на тривале функціонування терміна, – взаєморозуміння в політикумі відсутнє. Разом з тим, двовекторність може бути як продуктивною, так і деструктивною. Все залежить від сфери її використання (політичної чи економічної), а також етапу розвитку держави та її міждержавних відносин.

Мета статті – показати, що тактика двовекторності має в суспільній свідомості два соціально-політичних кореня, а також довести, що політична двовекторність у теперішній час деструктивна.

Жителям західних регіонів, які мають слов'янські, українські етнічні корені, протягом довгих сторіч довелося боротися за свою незалежність проти монголо-татар і кримських татар, поляків і литовців, австрійців та угорців, шведів і німців, румунів і турок, а також молдавських воєвод, російських царів і київських князів. Вся їхня історія – це історія збройної боротьби з чужинцями, що зазіхали на їхні багаті землі і свободу. Водночас життя населення пов'язане не тільки з пригніченням з боку сусідніх держав, але і з долученням до європейської культури та католицизму. «Український народ належить до західної культури», – писав у зв'язку з цим М. С. Грушевський [2, с. 172]. Оскільки забезпечити свою незалежність самостійно українці не могли, остільки їх природна тяга була спрямована в бік тих, з ким пройшла більша частина загальної історії, хто сам менше постраждав від руйнувань і більше досяг успіху в облаштуванні життя, – тобто з державами центральної та західної Європи. Репресивний сталінський режим, на час послабивши реальний опір чужорідного для православ'я непокірного населення, одночасно зміцнив його невмирущий потяг до незалежності і прозахідний дух. На різних етапах вістрій опору був спрямований проти різних «окупантів», але сьогодні – проти росіян, їх імперії і ладу, проти всього радянського і соціалістичного, оскільки ще живе те покоління ОУНівців, які кров'ю заплатили радянській владі за свою неприборканість.

Предки лівобережного населення – це іммігранти, як власні, з центру, Півночі і західних регіонів України, так і російські. Вони не воювали, а заселяли і освоювали Лівобережжя з допомогою Москви і за її підтримки. Цим територіям ніколи не було сенсу відділятися від Росії, матеріальною і духовною частиною якої вони себе усвідомлювали. Імперія для них – це мати.

Звідси – новітня історія незалежної України, як і в попередні століття, пов'язана з протистоянням різних політичних настроїв населення західних та південно-східних регіонів. Трансформація суспільної свідомості західних регіонів спочатку в вихід з СРСР і відділення від Росії, а потім – у стратегічний європейський зовнішньополітичний вектор всієї держави – стала можливою завдяки тому, що суспільні інтереси у західних регіонах виявилися більш усвідомленими і сформованими, ніж у південно-східних. Стратегія і тактика політиків та державних службовців, що представляли інтереси Заходу в центральних